

רבה בר בר חנה: הסיפור הראשון

פרופ' שלום רוזנברג

סיפורי רבה בר בר חנה הנם ללא ספק אחד המקומות הקלאסיים ביותר בספרות חז"ל. הם היוו על פי רוב מקום למבוכה. כדברי הרמב"ם בסוגיה אחרת, הם הציבו בפני המאמין דילמה בלתי נסבלת. אי האפשרות לקבל את הדברים כפשוטם מצד אחד, מול אמונת החכמים והנאמנות לדברי חז"ל מצד שני, כשעזיבת הפשט נראית היתה כבגידה בהם. הפתרון מצוי היה ללא ספק בפרשנות אלגורית של הטקסט. וכך כותב רבינו המהרש"א: "אף כי באמת כי אין להכחיש פשטי הדברים כמ"ש (תהלים קז כג) יורדי הים באניות עושי מלאכה במים רבים המה ראו מעשה ה' וגו' ותרומם גליו יעלו וגו', מ"מ יש כאן דברים בגו" המהרש"א נסמך כאן על פירושו של הרשב"ם: "כל הני עובדי דקא חשיב משום מה רבו מעשיך ה' ומהן להודיע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא או לפרש מקראות האמורים בספר איוב המדברים בעופות גדולים ובהמות ודגים גדולים שכל שיחת תלמידי חכמים צריכה תלמוד". פרשנים אלה קוראים את תשומת לבנו לעובדה שהתיאורים בסיפורים מתייחסים וקשורים לפסוקים שונים במקרא. האגדות הן בעצם פיתוח של מקורות מקראיים. הן קוראות לנו להסתכל בנפלאות הבריאה. זהו הפשט האמתי, אך המהרש"א מוסיף שבאגדות עצמן יש דברים בגו' כלומר יש להבינן כאלגוריה.

בדורות המאוחרים זכינו לשני פירושים מיוחדים לאגדות אלו, פירושיהם של רבי נחמן מברסלב ושל הראי"ה קוק. פירושים אלה שונים הם זה מזה. רבי נחמן מברסלב היה קשוב קשב מיוחד לסיפורי האבסורד. ר' נחמן, שהיה בעצמו אומן בתחום זה, הצליח להחיות בפנינו את מורשת האבסורד, שכלפיה איבדנו במשך הדורות כל דרך ארץ. הפירושים של ר' נחמן הם חסידיים במהותם, כלומר הם שוברים את הרצף של הסיפור ויוצרים סמנטיקה אחרת בכל אחת מהיחידות שלו ובמכלול כולו. הראי"ה, לעומת זאת, שומר על הרצף בתוך האגדות וקורא אותן ככוליות, כתיאורים אלגוריים. נדמה לי שלא נטעה אם נקבע שהראי"ה ראה בסיפורים אלה תיאור המציאות הרוחנית והתרבותית אתה אנו מתמודדים וחשיפת הדילמות הגדולות בהן נתונים היינו בדברי ימינו, בימים הרבים והקשים ההם אך גם בזמן הזה. לפי זה "הולכי ים החכמה

הא-להית המה נחותי ימא . והעיקר נלע"ד שהמה הנשמות שהיו מתגלים לו ללמדו חידושין ורזין דאורייתא בהנהגה האלהית. או מלאכי השרת, שהם נחותי הים הנודע". בקבלה הים הוא ים החכמה. אלא שספירת החכמה באספקלריא החסידית, מתארת את הלא-מודע או ליתר דיוק את העל-מודע שבאדם. על-מודע זה מהווה מקור הכרה שהאדם אינו מודע לקיומו. דברים רבים מתרחשים בקרבנו ואין אנו מודעים להם. הדוגמה הקלאסית היא היצירה האומנותית אך גם הגילוי האינטלקטואלי. דברים אלה בוטאו גם על ידי אומנים במטפורה לפיה האמן לא מחפש, הוא מוצא. זוהי לדעתי, גם תחושתם של חז"ל וחכמים שונים המדגישים שדברים רבים, ואולי החשובים שבהם, באו אלינו בגדר 'מציאה'. האדם המחפש את האמת הוא אכן אדם המפליג בספינתו בים החכמה. לפי הראייה סיפורי המסעות של רבה בר בר חנה בים, ואף ביבשה, הם הסכנות, המלכודות והתלאות בחיפושי האדם אחרי החכמה או האמת. רבה בר בר חנה הוא אודיסיאוס הרוחני.

האדם אינו מפליג לבד. יש 'נחותי ימא', מדריכים רוחניים. התפיסה הזאת על קיומם של מדריכים פנימיים, כוחות מבחוץ הפורצים אלינו מתוכנו. אלה הם כוחות שאין אנו מודעים להם הבאים לידי ביטוי בדמויות ספרותיות שונות. כך בקומדיה האלהית של דנטה, כשהוא הולך לראות את העולמות הנעלמים, וירגיליוס מתלווה אליו כמדריכו. אותם אנשים שלוקחים אותו כאן לתוך הים, הם המלחים. יורדי הים, אלה הם הכוחות המודעים והלא מודעים המגלים לנו את האמיתויות. אלה הם כוחות שמעבר לי, העוזרים לי להגיע למטרת.

[א]

נעמוד עתה על הראשון שבין סיפורי רבב"ח (בבא בתרא עג ע"א):

אמר רבה אשתעו לי נחותי ימא האי גלא דמטבע לספינה
 מיתחזי כי צוציתא דנורא חיוורתא ברישא ומחינן ליה
 באלוותא דחקיק עליה א-היה אשר א-היה יה ה' צבאות אמן
 אמן סלה ונייח

יורדי הים ספרו לרבה בר בר חנה על הגל המנסה להטביע את הספינה. גל זה הולך לפניו אש לבנה. הוא נח מזעפו רק אחרי שחכמים הכוהו באלות שחקוק היה עליהם "א-היה אשר א-היה י"ה ה' צבאות אמן סלה".

בים מצויות סכנות. דבר זה מפתיע כי הוא נכון גם בימה של הרוח. הטוב והרע אינם מתחלקים על פי קו אופקי. אין זה נכון שבאופן מוחלט, מה שלמעלה,

הרוחני, הוא הטוב ומה שלמטה, הגשמי, הוא הרע. הטוב והרע מתחלקים לפי קו אנכי. גם ברוח ובתרבות, שוכן הרע. אכן, בים החכמה מצויות סכנות. יש גלים שרוצים להטביע אותנו, ויש גם אש לבנה לפני הגלים, המסנוורת לפעמים את האדם, ומטעה אותו. יש סכנה מטפיסית המלווה את הגלים. לא רק יצר הרע הוא האויב. יש אויבים גדולים, לפעמים גדולים ממנו, בתוך ים החכמה.

אכן לא כל ראייה היא נכונה, אף לא כל התגלות, אפילו לא כל חזון. אם מתגלה לאדם חזון מעבר לטבע, אף מה שניתן לקרוא לו 'חזון נבואי', אין זה אומר שהחזון אמת. לא כל מה שבטבע הוא רע, לא כל מה שמעבר לטבע הוא טוב. ישנן תופעות רוחניות מסוכנות. הן מנסות להוביל אותנו אך גם לבלוע אותנו. הסכנות מצויות בים החכמה. ואחת הסכנות הללו מתוארת בסיפור הראשון. לפי הראייה, סיפור זה מתאר את אחת העימותים המרכזיים שבהיסטוריה היהודית. עימות עם גל שרצה להטביע אותנו, אך זהו גל שיש בו אש. זוהי הנצרות: "והם הודיעו לו מהות כח הטומאה שמטבע לספינתא, שרוצה להטביע חס וחלילה את כנסת עם ד', והוא מכוון לענין כח הטומאה של אותו האיש".

העימות עם הנצרות היה אחת הסערות ההיסטוריות שפגשנו בים. עימות זה בא לידי ביטוי בשתיים מהתזות הנוצריות המרכזיות. האחת, המאבק נגד המצוות השני - ביטול הברית. המאבק נגד המצוות, הרי הוא ה'אנטינומיזם' המלחמה נגד ה'נומוס', נגד ההלכתיות, שנציגה הבולט הוא פאולוס ושיא ביטוייה היא האגרת אל הרומיים. יש באיגרת זאת לא רק ביטול מצוות אלא עצם הקביעה שיש במצוות ובנורמטיביות רע. ביטול הברית קשור עם היחס לעם ישראל. אמנם כן, הקב"ה בחר בישראל, אך הברית בטלה, ובמקומה קמה ברית חדשה, שפירושה אובדן הקשר שבין הקב"ה לעם ישראל: "הכפירה הי' כי אף שהתחיל השי"ת לגדל את ישראל מאסם אח"כ חס וחלילה".

הנצרות אכן הסתמכה על ההיסטוריה של עם ישראל כהוכחה לאמיתותה. היהודים נרדפים ומושפלים. מכאן שהקב"ה מאס בישראל. בטיעון הזה יש שגיאה, ואף פשע. הנצרות לא רק הסתמכה על כך שהיהודים מושפלים. היא הביאה להשפלה זאת. פעילותם ההיסטורית לא היתה הוכחה אלא סבה. הנצרות לא הסתכלה על ההיסטוריה, היא עשתה אותה, היא רדפה את היהודים וכך קיימה את ההוכחה. ואכן תקומתה של מדינת ישראל היתה מכה תיאולוגית קשה לעמדה הקלאסית הזאת.

קיימת ראייה אלטרנטיבית של הגלות. והראייה מנסה להסביר אותה:
 "אבל כל עיקר ראיתו הוא מהנראה לעינים כי עזב אותנו
 השי"ת ביד עמי הארץ. אבל באמת ידענו כי עיקר התכלית
 וגילוי כבודו ית' יצא רק מזה אשר ישראל יתפזרו בין
 האומות עד יתום פשע, ותתפרסם השגחתו ית' בגלות ג"כ
 על עמו".

עצם קיומו של עם ישראל בגלות מהווה המיסתורין העמוק ביותר. באופן
 פרדוכסלי הגלות חושפת את השגחתו של הקב"ה. יש מציאות מהנראה לעינים.
 אך העם הנראה כמת הוא היחיד המנצח את המוות. וזאת, לא רק בעצם
 הישרדותו הביולוגית אלא גם בהמשכיות המהותית שלו, בהיותנו בני אברהם
 יצחק ויעקב לא רק בגוף אלא גם ברוח. זוהי המשמעות של קביעתם של אנשי
 הכנסת הגדולה, שאמרו 'הגדול הגיבור והנורא', אפילו בגלות.

בגאולה אנו נמצאים בפני עולם רוחני. אך עם ישראל צריך לעבור את העולם
 הזה, כדי לרומם את הגשמיות.

וגם הגלות מוכרח כדי לכלול ג"כ ענין עולם הזה בקדושה,
 שלעת הגאולה יהיה העיקר הרוחניות, וכדברי חז"ל "ימים
 אשר אין בהם חפץ אלו ימות המשיח שאין בהם לא זכות
 ולא חובה" (שבת קנא, ב), ע"כ כאשר רוצה שיוכלל עולם
 הזה ג"כ בשלמות הניח אותנו בהסתר פנים ונשמור מצוותיו
 בעסקי עולם הזה.

דברים אלה יובנו במלוא משמעותם להלן. אולם עתה ניתן לומר שקשורים הם
 לעיקר השני במלחמתה של הנצרות כנגד היהדות, עיקר עליו הצבענו לעיל.
 זוהי החזית הנורמטיבית, המאבק על המצוות הגשמיות. הנצרות דברה בשם
 הרוחניות. זה בוטא באבנגליון בטענה שמה שחשוב הוא לא מה שנכנס אל
 הפה, אלא מה שיוצא מן הפה. העמדה היהודית בוטאה על ידי הרמב"ם ביד
 החזקה (הלכות דעות ד, טו). גם הרפואה מתעניינת במה שנכנס לפה: "הוא
 שלמה אמר בחכמתו שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו כלומר שומר פיו
 מלאכול מאכל רע או מלשבוע ולשונו מלדבר אלא בצרכיו". הפתגם הנוצרי
 מתיר את איסור הכשרות, אך לא את איסור לשון הרע. אולם גם לשון הרע
 אינה אלא נורמטיביות והלכה. ואולי, הכשרות אינה אלא הפרוזדור ההכרחי
 לכל נורמטיביות. פאולוס לימד שהכל בטל, המצוות המעשיות אינן מחייבות
 יותר. בתגובה לכך כותב הראי"ה להלן בסיכומו:

ו"ש האי גלא דמטבע לספינתא, ובאמת הוא רצה להטביע
הספינה. כי החכמה היא במים, מי הים. אבל לנו נמסר
לעשות מלאכה במים רבים ע"י כלים שהם המצוות. והרוצה
לבטל את המצוות המעשיות רוצה להטביע בים את כל
הספינה.

קיומו של היהודי וגם קיומו של האדם אינו מובטח על ידי החכמה בלבד. הוא
זקוק גם למלאכה, מלאכה במים רבים. זוהי מלאכת המצוות. העימות בין
החכמה והמלאכה אפיינה את הפולמוס עם הפילוסופיה. זהו אנטינומיזם אחר,
אך נימות נוצריות מצויות גם בו.

[ב]

כבר ריה"ל לימד אותנו את סוד ראיית הגלות כגורלו של זרע הנרקב באדמה אך
מפרה את הארץ לפני שיצמח בגאולה. ראייה זאת השפיעה גם על הרמב"ם.
אולם הבנת הגלות מחייבת אותנו להעמיק לגישה שונה ולהיזקק למשנתו של
הרמח"ל. ואכן כותב הראי"ה:

ומשתי אלה, דהיינו השגחתו ית' בגלות על עמו והגלות
דוקא תכין את הגאולה, וצירוף עולם הזה עם עולם הבא,
זהו סוד יחוד שמו ית' הכולל כל המדות, ובוה מתגלה כבודו
ית' איך הוא המוציא כל צבא הנמצאים, ועי"ז מתאמן שמו
ית' בכל הצדדים, בין בדין בין ברחמים. בין בגשמי בין
ברוחני. וגם מתברר שהממשלה לו נצחית, שכל מה שאפשר
להיות מהיפוך וסתירה הסיטרא אחרא כבר יצא אל הפעל,
ונראה איך שהכל עבדיו. ע"כ כשמתגלה זאת החכמה שוב
לא אהני לרמאה ברמאותיה, ונייח.

רעיון חשוב זה מקורו במשנתו של הרמח"ל, ב'קל"ח פתחי חכמה' ובידעת
תבונות'. הבנת הגלות מחייבת אותנו להסתכל על המשמעות התיאולוגית
שמאחוריו. אף אחרי שנתעלם מה"הוכחה" הנוצרית האבסורדית, נעמוד בפני
קושי עצום. לכאורה ההיסטוריה היא תוצאה של עולם מקרי, עולם שאין
הקב"ה מתערב בו. תפיסה מעין זאת תתקבל לא רק בהסתכלות על ההיסטוריה.
היא תופיע גם בעקבות פעילותו של אדם בחברה, בשלטון הרוע, ובדוגמאות
רבות אין קץ. הרמח"ל לימד אותנו שיש בתופעות אלו אשליה, ובעצם מה
שמתרחש לנגד עינינו אינו אלא תיאטרון. כדי לחשוף את אחדותו המוחלטת של
הקב"ה, ואת שלטונו ללא גבול ושיעור, מראה לנו ההיסטוריה את האפשרויות

האחרות. ההיסטוריה בונה אפשרויות אלטרנטיביות, כדי להוכיח לאחר מכן שהכל אינו אלא בועה ואשליה. ההיסטוריה, ובייחוד הגלות, אינה אלא הופעת הסיטרא אחרא, אך זאת הופעה וירטואלית. הגאולה היא העת בה, מה שנראה כאמיתי נחשף כאשליה. אנו רואים, ובעצם אנו חיים במחזה תיאטרלי. במחזה זה נראים הדברים כאילו הקב"ה איננו, והעולם מתנהג בלעריו. אך זאת אשליה, ובעצם רמאות, ואנו נתגבר עליה בעידן הגאולה. זאת היא משמעותה של הסערה:

*וגם מתברר שהממשלה לו נצחית, שכל מה שאפשר להיות
מהיפוך וסתירה הסיטרא אחרא כבר יצא אל הפעל, ונראה
איך שהכל עבדיו. ע"כ כשמתגלה זאת החכמה שוב לא אהני
לרמאה ברמאותיה, ונייח.*

אפשרויות הרמאות צריכות להופיע, וצריכות הן עצמן להראות את אפסותן בזירת ההיסטוריה. המנוחה של אחרית הימים, השקט שלאחר הסערה אינו אלא שלילתן של כל האפשרויות שוב לא אהני לרמאה ברמאותיה, ונייח.

ואולי ניתן לומר שהסערה המתרחשת בעולם היא רק אשליה. אולם, היא מתרחשת בתוכנו, שהרי אנחנו המרומים. במשמעות שונה במקצת זהו רעיון חסידי. תלמידי הבעש"ט מתארים את העובדה שלא רק ההיסטוריה אלא גם האונטולוגיה, כלומר עצם הקיום המרוחק מהקב"ה, אינו אלא אשליה. הם מתארים זאת על ידי משל שהפך לקלאסי. במשל הזה מהדהד משל הארמון של הרמב"ם, וחושד אני שהוא השפיע בצורה זו או אחרת גם על משל השער ב'המשפט' של קפקא. משל לאדם שרצה להגיע למלך. הוא מחפש אותו אך רואה לפניו חומה ענקית, ובה צריחים ושומרים. הוא מצליח לעבור אותה, אך רק כדי לגלות שמאחורי החומה הראשונה יש חומות נוספות. אחרי החומות החיצוניות יש חומות פנימיות. ארמון המלך נסתר ומבוצר. במקומות שונים בהם הוא מצליח לעבור הוא מוצא לפניו אוצרות המפתים אותו לא להמשיך בדרכו. זהו מצבנו הקיומי. אנו נמצאים עדיין בפני החומות החיצוניות ביותר, ומחפשים את הדרך. אך כשנגיע, מוסיפה החסידות, נגלה שבעצם לא היו חומות כלל, הכל לא היה אלא אשליה, פטה-מורגנה במדבר. כשנגיע לתוך הארמון נגלה שבעצם אין חומות ואין מחיצות. סיפורו של רבה בר בר חנה אינו עוסק בתחום הקיומי אלא בתחום ההיסטורי, למרות ששני הדברים קשורים זה בזה. גאולת העתיד חייבת להראות לנו, דרך ההיסטוריה של העולם, את אפסותן של האשליות הרוחניות והגשמיות שניסו לפתות אותנו במשך הדורות. הדוגמה האחרונה היא ללא ספק הקומוניזם, שקריסתו לא היתה יכולה להיות משוערת כלל בימי פריחתו. גם ענק זה הופיע לפנינו כבלון מנופח שאכן התפוצץ לעינינו

ממש. אך זהו כבר תוכנו של סיפורו השני של רבה בר בר חנה. נלמד בו על הגלים המרעישים החושבים לכבוש את העולם, אך נעצרים כשהם מגיעים לחול, כי זה "גבול שם על פני הים". ברית החול הוא ברית הנצח.

מלחמתנו היא מלחמה כנגד אשליה. אנו נמצאים בתוך ים סוער, אך אם נרים את המטה ונכה בגל, או באש שלפני הגל, הכל יעלם. זו אחרית הימים. אנו נמצאים בתוך סערה, זו ההיסטוריה שלנו, אך באחרית הימים הכל ישתנה. בעולם שהוא כולו רוח המציאות שונה. אך בעולמנו אנו אנו צריכים לעשות את עבודתנו במים רבים, זהו השיוט ההיסטורי דרך המצוות, שהן המשוטים בהם אנו חותרים. מי שרוצה לבטל את המצוות, רוצה להטביע את הסירה. לא רק הסירה של עם ישראל, גם הסירה של האנושות כולה.

[ג]

היסוד הנוסף שבא לידי ביטוי בפולמוסים הרוחניים עם הנצרות, קשור במרכזיותו של החסד.

אבל עיקר המצוות מיוסדות על בחירת ישראל מכל האומות וזכר יציאת מצרים. ע"כ בא זה הגל הטמא ומתחזי כי צוציאת דנורא חיוורתא ברישיה, לומר שרק ברישא היה חיוורתא. הנהגה הנוטה ללובן החסד, אבל באמת היה אש שורף כיון שלא היתה שלמות וקדושה נצחית. כיון שנפלנו לבירא עמיקתא ונתפורנו באומות להנתן [תחת ידן] אבל מחינן ליה באלוותא דחקיק עליה אהיה אשר אהיה, שהוא איך שעיקר הקדושה האלקית מתגלה מהשגחת השי"ת עלינו בגלויות. ובוזה יתכלל דינא ורחמי. ותתהפך חשוכא לנהורא י"ה. שהלא "בי"ה ד' צור עולמים" "עולם הזה כה"א עולם הבא ביו"ד" (מנחות כ ב), ומצד י"ה אנו צריכים ליחד ב' עולמים, וזה א"א כ"א ע"י הגלות ומזכיר שם מלא אח"כ. לאמר שדוקא מאהיה אשר אהיה וי"ה. דהיינו השגחתו עלינו בגלות ותכלית הגלות. שהוא ליחד שמים וארץ עולם הזה ועולם הבא. הוא סוד השם המלא, המתפאר בענפיו וכלול בכל הקדושות ועי"ז מתגלה ממשלתו על כל צבאות מעלה ומטה. וזהו צבאות, ונודע נאמנותו בעולם הזה ועולם הבא, וזהו אמן אמן, גם נודע נצחיותו איך שלא ישתנה לעולם. ורצונו לא ישתנה חס וחלילה כי דברו נצב לעד לעולם

וכאשר יכוהו במטה האלקי ניח זה הכח הטמא ולא יכול
להרע. רק עוד מעט ואין רשע וצדיקים יירשו ארץ.
(תהליך לז' כט)

לפנינו מאבק רוחני הנמשך למרות הפיוס החלקי עם הכנסייה הנוצרית. הוא מופיע בתחומים שונים ומפתיעים. דוגמה אחת תדגים את המצב. ארנולד טוינבי ראה את היהדות כמאובן, אך גם ראה במקרא גורם שלילי בהתפתחות האנושית. דוגמה בולטת ביותר מצויה במאמר בו הוא מאשים את המקרא בבעיות האקולוגיות המסכנות את העולם. יש כאן אנטישמיות רוחנית המדברת נגד היהדות ונגד המקרא בשם של אידיאלים אלטרנטיביים, שבעצם הם אשלייתיים. אולם עבורנו הם ריאליים, כסכנות בחלום שאין אנו מודעים לאשליה שבהם.

האידיאלים האלה רמוזים באש שלפני הסערה. בסיפורו הראשון של רבה בר בר חנה, מופיע בפני הגל אש לבנה. כאן עדים אנו לעומק האלגוריה שפירושו של הראי"ה חושף. אש היא גבורה, קנאה, נקמה. אש היא הצד השמאלי בספקטרום של עולם הספירות. הנצרות פיתחה את הרעיון שהברית החדשה היא תורת חסד, מול הברית הישנה, שהיא לכאורה תורת דין ונקמה. אכן, אותו גל מביא בראשו אש לבנה. האשליה הופכת כאן לפרדוקס טרגי: זאת אש שבאה בלבוש לבן, במעטה החסד. אנו רואים את הלובן המוכרז והמפתה, אך מאחוריו יש אש. מתחת למעטה של חסד בערה אש האינקביזיציה.

המהר"ל חשב שמצבנו האונטולוגי הוא מצב של ניכור. הגלות באה לידי ביטוי בשלושת מימדיה: ניכור, פיזור ושעבוד. אך גם בגלות שומר הקב"ה על עם ישראל. זו שמירה מוזרה מאוד, אך על ידיה לפי הראי"ה מתקיים פרדוקס, ועל ידי פרדוקס זה באה לידי השלמה שיטתו של המהר"ל. המהר"ל לימד אותנו שזהו עולמו של עשו, שבו אנו נשלחנו בשליחות מטפיסית. אמנם כן, הגלות היא הכרחית, אך "מכאן הקדושה אלוקית מתגלית מהשגחת השם...ובזה התקיים דינא ורחמי". הראי"ה מסביר את השליחות המטפיסית הזאת, ומגשר בין המהר"ל ובין הרמח"ל. יש במציאות דין ורחמים. אלה הם שני יסודות מנוגדים אך מתמזגים בדיאלקטיקה אלקית. בגלות מתבטאים הרחמים שבתוך הדין הגלוי. הגלות מראה שאף בעולמו של עשו לכאורה, מסתתרים הרחמים. הקוסמוס זקוק לזה כדי להינצל. "ותתהפך חשוכא לנהורא" — זהו האידיאל שהקבלה לימדה אותנו. העולם הזה הוא עולם של חושך, כדי שאנו נהפוך את החושך לאור. וקיימת אפשרות כזאת. העולם הזה לא צריך להיחרב הוא י

[ד]

כל מידה ומידה מתוארת ע"י שם אחר של הקב"ה. שם י"ה מתאר את העולמות. כך לימדו אותנו חז"ל, שהאות י' מסמלת את העולם הבא, והאות ה', את העולם הזה. כפי שאחד החכמים דרש על פי הרמז, ה' הוא העולם שנתפש ע"י ה' חמשת החושים. י' הוא העולם העליון, בו נחשפות עשר הספירות. אנו צריכים ליחד את עולמנו, וזה אי אפשר כי אם ע"י הגלות. המציאות של הגלות היא איומה, אך היא חשפה את המציאות האלקית הנמצאת אף בגיהינום. אך שם י"ה אינו שלם. "ביום ההוא יהיה השם אחד ושמו אחד", אכן באחרית הימים יהיה כסאו שלם והשם המפורש מלא. בכס חסר א', ו-י"ה, איננו השם המפורש. מה פירושו של מצב זה, בו אנו משתמשים ב-י"ה במקום בשם המפורש המלא? זה העולם שלנו, שבו יש רע, העולם המופיע לפנינו כמשכן הרוע. זהו עולם שיש בו שתי ברכות שונות, האחת על הטובה והשניה על הרעה. אנו תופשים את העולם, וסובלים מהרע. בגאולה אנו נגלה את האמת, ואז נראה שמה שהיה נראה רע, לא קיים. זה פירוש של הסיומת ו"ה המתווספת ל-י"ה כדי לעשות את השם לשלם ולאחד. המלאות הזאת היא המצב בו אנו תופסים את הרעה כטובה, ומברכים על שניהם ברכה אחת 'הטוב והמטיב'. עתה, בעולמנו הבלתי נגאל, תופסים אנו את העולם באספקלריא דואליסטית, כזירת מאבק מתמיד בין צדק לרשע, בין אמת לשקר, בין טוב לרע, בין ענג לבין נגע, בין אצילות לשפלות. העולם שלנו הוא עולם דואליסטי. באחרית הימים יהיה שם השם אחד, החושך נהפך לאור, כלומר מה שהיה נראה רע, עכשיו איננו.

על סודו הטרגי של "א-היה אשר א-היה" למדנו כבר מרש"י: אהיה אתכם בגלויות אחרות, כשם שאני אתכם בגלות הזאת. א-היה אשר א-היה החקוק באלה בו אנו מכים באש הזרה, היא הנוכחות האלוקית בתוך כבשן האש של הרוע. אנו מכים את האלה בשמות בהם הקב"ה מופיע באופן חלקי, כאילו בתוך חולשתו של עולם, בו מופיעים מועמדים אחרים לרשת את מקומה של האמת, לשבת לכאורה בכסא הכבוד. קיומו של עם ישראל בגלות ממחישה את העובדה הפרדוכסלית, שאין דואליזם, אין שני עולמות, אין שתי מציאויות, אלא הכל מהאלקים היחיד והאחד. זהו גם סוד השם הנוסף 'צ-באות'. יש צבאות בשמים ובארץ והקב"ה נמצא בשניהם, אין הבדל בין חומר ורוח, בין עולם הזה לעולם הבא, הכל אחד. זהו גם סודו של ה"אמן אמן". הקב"ה נאמן, הוא הבטיח, לכן יקיים. אמן פירושו לפי זה, נצחיות. זו תגובתנו לכל הטענה שהופכת אותנו לפרק בהיסטוריה של העבר, למאובן היסטורי. אמן זה היתד הנאמן, שאם תוקעים אותו בקרקע הוא לא נעקר, למרות הסערות.